

Beszélgetés Biró Zoltán irodalomtörténésszel, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum főigazgatójával

lás alapértékeiről, Biró Zoltán tartotta a hangot és szemléletet meghatározó előadást. A közösségi művelődésre és falvakra fókuszáló szakma gyökerei között a népi írók tevékenységét találva, ennek szakemberével, az időszakot és témát kutató irodalomtörténésszel, egyetemi tanárral, pontosabban szakmánk számára átadható tudásával ismerkedett. A beszélgetés az előadást követően zajlott.

Mátyus Aliz: Egy olyan ember, aki irodalomtörténész, de legalább annyira történész is, és megalakulása óta a RETÖRKI főigazgatója, mit válaszol egy szakmánknak megtartott előadás után arra a kérdésre, hogy lát-e ebben a szakmában társadalomfejlesztésre, településmegújításra lehetőséget és erőt, és érzékeli-e onnan nézvést a szakmánk általi ráतालálás jogosságát a népi írókra és mozgalmukra?

Biró Zoltán: Döntően az emberen múlik minden, a szervezetek is nagyon fontosak, a struktúrák, a szerkezete valamilyen intézménynek, de döntően a személyeken múlik minden. Többek között például az is, hogy hogy lehet erre a kérdésre válaszolni. Erre úgy lehet válaszolni, hogy két dolog feltétlenül kell hozzá; egyrészt kell hozzá egy nagyon erős állami akarat, másodrészt pedig, kell hoz-

zá egy képesség, ami alkalmas arra, hogy bizonyos emberek, hivatással megáldott emberek feladatokkal meg tudják szólítani a többieket. Ha hiteles ember hitelt érdemlő szava szólal meg egy adott közösségben, akár családban, ha ez megtörténik, akkor sok mindent el lehet érni, és én azt gondolom, hogy itt másodlagos kérdés az, hogy egy intézmény maga mire képes. A benne dolgozó emberek mire képesek, ez a kérdés. Ez szakma is persze, tehát vannak szakmai feltételei annak, mint minden tevékenységnek, amelyek rutinná kell, hogy váljanak. És van egy másik nagy feltétel, ami viszont a rutin ellenében kell, hogy érvényesüljön, erre azt mondhatom, nagyon egyszerű szóval, hogy ösztön. Tehát, hogy jó érzékkel tudja-e csinálni azt, amit csinál, azt, amit vállalt. És hogyha ezt tudja csinálni, megvan benne ez a két képesség együtt, akkor sikeres lehet természetesen. Ehhez képest, hogy egy intézményt hogy nevezünk el, és annak milyen belső szerkezete van, az lehet fontos adott kérdésekben, de mindenképpen másodlagos, harmadlagos kérdés – az érvényesség, az eredményesség szempontjából.

M. A.: Az intézet két és fél év leforgása alatt „kihelyezte” magát az országba, hogy így fejezzem ki ma-

A 2015. február 16-17-18-án, a Lakiteleki Népfőiskolán megrendezett „Nemzetben gondolkodni – a nemzetért cselekedni” címet viselő rendezvényen, amelyet a Nemzeti Művelődési Intézet országos hatáskörrel szervezett meg a szakmai megújju-

gam, tehát megtartott egy Corvin téri kis létszámú stábot, mellette minden megyében egy négyfős megyei irodát alakított ki, és így kerülhetett sor arra, hogy megkezdődjön a kulturális közfoglalkoztatás is, tehát a diplomás és érettségizett munkanélküliek munkába állítása. Március 1-jével több mint 6 ezer ember nekiállt a saját falujában a saját falujáért tevékenykedni. Ez elég nagy horderejű dolog, és látjuk is az eredményeit. A vidékre koncentrálnak.

B. Z. A kitűnő francia író Camus mondta az egyik esszéjében, a magyarul megjelent *A lázadó ember* esszékötetben, hogy tulajdonképpen két kapaszkodója van az embernek, ma már, ebben a nagyon elidegenedett világban: az egyik a falu, a másik a szakma. Nem véletlenül választotta ezt a kettőt, egyszerűen azért, mert ez áttekinthető ember számára. Megtanulta egyszer a szakmát, azt folyamatosan követni tudja, áttekinthető, tudja, hogy pontosan miről van szó, mi a cél.

M. A.: És építkezik benne.

B. Z.: És építkezik benne. És a másik a falu. Falu, nyilván sokféle van a világban, és nagyságában is különbözik, de azért az még áttekinthető. Ami ezen túl van, az már az egyén számára nem áttekinthető. Ezzel küszködik az ember már ősidők óta. És nyilván, aki beleártja magát abba, hogy ő másokat nevel, akár gyerekeket, akár felnőtteket, akárhol, annak azt tudni kell, hogy a másik ember számára is egy áttekinthetőséget kell teremteni ahhoz, hogy be tudja vonni, magához közel tudja, meg az ügyekhez közel. És ha ezt nem tudja megcsinálni, akkor a munkája eredményét nemigen fogja látni.

M. A.: Köszönöm, azt hiszem, hogy ez a meglátása – ebből a szemszögből és így – nagyon fontos lesz a kollégáknak, olvasva a lapot. A konferenciánk néhány napnyi nemzetben és nemzetért gondolkodó konferencia volt. Ebben az előadás, amit tartott, azért volt számunkra nagyon fontos, mert úgy gondoljuk, hogy a népi írók által és a népi íróktól olyan dolgok tanulhatók meg, amelyek számunkra, a szakmánknak használhatóak: gondolok itt elsősorban a gondolkodásukra, a társadalomban való helyzetvállalásukra.

Hogy érzi, hogy előadása, egy mindenki számára nagyon sokat jelentő előadás után, lenne-e valami, amit beszélgetésünk kapcsán üzenne még nekünk?

B. Z.: Talán azt mondhatom – anélkül, hogy okoskodni akarnék mások számlájára –, hogy természetesen mindahhoz, amiről eddig szó volt, hozzátartozik az is, hogy kell egy alapvető humán műveltség ehhez a munkához. Ami egy a két világháború közötti műszaki értelmiségnek gyerekjáték volt, és kiválóan tudta azt, amit abban a korban tudni kellett és tudni lehetett a humán műveltség anyagából, most ott tartunk, hogy lehet, hogy bölcsészkart végzett, lehet, hogy jogász, de maradt ott gondolkodási képességben meg műveltségben, mint néhány évszázaddal odébb. Én úgy gondolom, hogy ez tarthatatlan, és hogyha egy társadalom színvonala mélyre süllyed e tekintetben, akkor nagyon nagy baj lesz. Tudniillik, akkor már hiába erőlködik itt akárki, annak nem lesz foganatja. És nem is lehet. Vagy ha lesz, akkor az nagyon rossz lesz. Tehát olyan mintákat mutat, amilyeneket nap mint nap tapasztalunk a közéletben, mindenféle úgynevezett kulturális műsorokban, a szórakoztató műsorokról nem is szólva. Ezekkel az élet minőségét még a mai színvonalhoz képest is lezüllesztik. A Kádár-rendszernek az egyik legnagyobb problémája éppen az volt, szerintem, sok minden mellett, de az volt az egyik legfájdalmasabb, hogy egy rendkívül gyenge, rendkívül alacsony szintre próbálta a tudatot, a tudatosságot, a gondolkodást, a közízlést visszaszorítani. Ennek a nagyszerű liberálkapitalizmusnak pedig, valami olyasmi a célja, hogy teljesen lekötni az emberek agyát, valami nagy szórakoztató világképre ráerőltetni, ráragasztani szinte, hogy nehogya odafigyeljenek bármi másra. Itt az elhülyítésnek egy egészen más jellege, de semmivel sem veszélytelenebb módja alakult ki. És az emberiségnek, és nekünk, magyaroknak a saját nemzeti létünk érdekében is az lenne a fontos, hogy próbáljuk azt az életminőséget javítani, amennyire csak lehet. Ami csak kisebb részben, vagy részben anyagi

kérdés. Nagyon nagymértékben elsősorban szellem és erkölcs kérdése.

M. A.: Mit gondol arról – arra törekszünk az intézeti dolgozók és jómagam is –, hogy azt újra elfogadhatóvá és újra gondolhatóvá tegyünk embereknek, hogy az embernek magának is az lenne a célja, mert az lenne neki jó, hogyha a lehető legtöbbet kihozná magából, a legtöbbet vállalna és lehetőleg olyan közegben, amivel a beszélgetés elején kezdte, ahol szavahihető, bizonyított, elfogadott ember? Ezen nagyon sokat szoktam magam is gondolkodni, hogy hogy lehet szaporítani ezeket az embereknek a számát. Mert bevallom őszintén, hogy ahol én járok és ahol ezt szóba tudom hozni, ott – persze oda engem valaki olyan ember hív, aki engem ismert, tehát azért kerültem oda – megindul ez a fajta gondolkodás. És azt kell mondanom, hogy a fiatalok is abszolút bekapcsolódnak ebbe a gondolkodásba. Szóval nekik is az lenne a lehető legjobb, hogy ha azt éreznék magukon, hogy értelmes gondolkodással megtalálják a helyüket, és mindaz, amit tudnak, az társadalmilag is célba ér. Szóval ez nagyon nagy kérdés számomra, hogy most felvetődött már, hogy a RETÖRKI és az Intézetünk is valamilyenfajta együttműködést is gondolna, túl azon, hogy a könyveket, ha megkapjuk, akkor nyilván feldolgozzuk őket és gondolkodunk, és be akarunk kapcsolódni ilyen értelemben abba a gondolkodásba, ami itt elkezdődött, de vajon ennek a terjesztésében is nem alakulhatna ki együttműködés? Mert ezt én, hát nem jó a szó, hogy mozgalom, de egy kicsit annak gondolom, hogy minden olyan értelmiségi, akit mi annak tartunk, hacsak azt az egy dolgot maga elé tűzné, hogy mozdítsa meg azokat az embereket akik mozdulnának, és akik nagyon sokan vannak, nagyon-nagyon sokan vannak, ha újra táncba hívná őket valaki. Hiszen a falvakban is ezt csináljuk, hogy megkeressük azokat az embereket, akiknek van mondanivalójuk, de természetesen egy szót se sólnak; okkal, joggal, ha az életük igazolja ezt számunkra.

B. Z.: Én azt tudom mondani erre, ha meg tudja mozdítani azokat az embereket, akik megmozdíthatók – mert vannak képességeik, szándékaik,

értékeik –, akkor értelme van a megmozdításuknak. Akkor tulajdonképpen elvégezte hivatását ez a szakma, vagy ez a mozgalom. A mozgalom szónál maradván, én azt hiszem, hogy ez nem kiiktatható.

M. A.: *Ugye nem?*

B. Z.: Nem. Nem azért, mintha én olyan nagy mozgalmár lennék, és elégedett lennék azzal, ha itt elkezdénének mindenféle mozgalmakat szervezni. Hanem azért, mert a mozgalom szóban benne van az, ami a mozgósítás is. Tehát nem csak a mozgás, valamiféle önmagáért való mozgás és mozgalmárgódás, hanem az, hogy megmozdítani az embereket. Ehhez teszem hozzá azt, hogy ugye a megmozdításnak az első mozzanata éppen az lenne, hogy kérdezni merjenek az emberek. A gondolkodásnak is ez az alapja. Valamit nem értek, vagy látok valamit a világban, akkor tegyem fel azt a kérdést, ami egyébként bennem van. Tulajdonképpen minden emberben benne van az étellel, a világgal, a környezetével kapcsolatos kérdés, de nem teszi fel. Mert. Ezért meg azért. Mert nem is kérdezi senki, meg úgyszincs értelme stb. stb. Meg vannak a félelmek persze, intellektuális félelem, hátha a kérdésem szégyent hoz rám. Ezt kellene feloldani legelőbb. Gondolkodó emberekről beszélni egy alpműveltség és a kérdés képessége nélkül nem lehet. Itt kell harmóniát teremteni az emberek gondolkodásában, akár érzelmi világában, egy bizonyos mértékig. Ez egy óriási hivatás, amihez nem elégségesek a szervezeti keretek, tehát bizonyos mértékig ezért ennek lenne egyfajta mozgalmi jellege. És ezt a mozgalmi jelleget nem kellene elhagyni és nem lenne szabad háttérbe szorítani.

M. A.: *Ezt a szót, ezt miért ejti ki az ember olyan nehezen, és miért vagyok én is vele úgy, hogy mindig megkerülöm, ha előadok, vagy hogyha megszólalok? Pedig nem tudok helyette más szót.*

B. Z.: Hát gondolom azért, mert lejáratódott, mint olyan sok minden egyéb is. Tehát rengeteg demagógia, hazugság, blöff tapad hozzá. A rendszerváltás idején is. Ilyen mozgalom, olyan mozgalom. Ami engem például mindig bosszantott az az, amikor arra hivatkozott valaki, hogy ő csak

a mozgalmat szereti, a párttól irtózik, miközben a mozgalom eleve arra irányult, hogy párttá legyen, tehát közvetlenül politikai szervezetté vájon. Ez az egyik oldala. A másik pedig, hogy például mozgalmi címen nagyon sok minden indul, ami valójában nem is a politika felé irányul, de tulajdonképpen ugyanabban a hatalmi struktúrában próbál létezni. És akkor ugyanúgy, ahogy a pártokban kialakulnak a belső harcok, pártok közötti harcok, ugyanúgy ezekben a kis mozgalmacskáknál is azonnal: a hierarchiában ki hol helyezkedik el, milyen kis pozíciót nyer magának, amiből sok haszna nincs ugyan, de a hiúságát valamennyire kielégíti. A mozgalom szóhoz, ha ezek hozzátapadnak, akkor elveszti az értelmét, sőt még inkább árt, mert földühíti az embereket.

M. A.: *Igen. Még egyet szeretnék kérdezni a parasztságról, ami mondjuk azt, hogy nincs. Az a kérdésem, hogy egy agrár országban, aminek a kultúrája, a hagyománya, mindene ebből táplálkozik, lehet-e azt, amit mi igyekszünk csinálni, hogy mindent éleszteni belőle, ami még emberekben és emberek tapasztalatában, és a még élőkben van; és mellette elemeket, amik evidensen ahhoz a kultúrához kötődnek, az elemeket pedig megmutatni és felerősíteni. Van olyan falu, ahol – azt kell mondom, ha átvittem is, de a szakmánk hatására – az unoka ma már inkább a nagymamához megy, mint a számítógép előtt ül a szobájában. És ehhez elég volt, hogy közösen egy kicsike, fél méterszer két méteres földterületet, az óvodás és a nagymama felásott, meggerelyezett, botocskával és madzaggal kijelölte az egyenes sort és abba retekmagot szórt. Én is tudom, ez mit jelent, magam is csináltam a fiammal. A keletkezés csodája zajlik le. Egy kicsi kezdemény áttöri a földet, megjelenik a föld színén. Levelet hajt, egyre nagyobb. És a föld alatt növeszteni kezdi előbb csak hosszúkas, majd egyre gömbölyűbb részét. Amelyik mag nem került olyan mélyre, annak egyre jobban látszik a kicsi, gömbölyű termése. És az óvodás, a kis unoka kihúzza. Beszalad vele az édesanyjához, egy retek, ami kinőtt, megnőtt, amit ő vetett el, amit ő védett meg a sokkal gyorsabban növő gazoktól. Ez az emlék az ő életében örök-*

ké megmarad. És mondhatom, a tapasztalatnak köszönhetően mozgalom keletkezett. A nagymamák, akik vágytak az unokájukra, aki nem akart ott maradni náluk, kis kertet csináltak és visszanyerték az unokájukat. Eddig a jól érzékelhető, de tulajdonképpen nagyon picike dologig, én hiszek abban, hogy minden segíthet a mai emberen, ha mozdul. És olyasmire nyúl, aminek köze van a gyökereihez.

B. Z.: Én azt látom, egyébként tapasztalatom is van erről, de a logika is ezt mondja, hogy az emberekben él az az igény, először is, hogy ha már fogyasztanak, akkor találjanak valami olyat, ami a tömegfogyasztástól elüt. Ha ez az igény létezik, amit persze meg lehet ölni, de lehet növelni is, ez az egyik oldala a dolognak és ebben a városi ember nagyon fontos, mert a városi emberre jellemző az, hogy fogyaszt, örökké izgatja az üzlet, a kirakat, mindenhova bemegy, ahol valami áru van. Ezt ki lehet használni úgy, hogy az áruvásárlástól visszatérjen az alkotáshoz is, és alkotás csakugyan, egy retek is lehet, vagy egy újhagyma, amit kihúz a földből tavasszal, és akkor jól esik szalonnával megenni. Tehát egymáshoz lehet segíteni azokat az igényeket és jelenségeket, amelyekből kijön az alkotás. A szónak a mindennapi értelmében. Nem kell ahhoz atomreaktort alkotnia valakinek, elég, hogyha fölnevel a ház körül, az udvaron 10-20 szárnyas jószágot, amiből aztán a családját el tudja látni hússal. Azt a helyzetet kellene meghaladni, mégpedig a lehető leggyorsabban, amit éppen a rádióban hallottam nem olyan régen egy reggeli műsorban, hogy elmegy a boltba vásárolni, miközben ott van a meglehetősen nagy udvar, a telek, ahol meg lehetne termelni a zöldséget, de ő elmegy a zöldségeshez, mert most mit kínlódjon ő a zöldséggel, ott megkapja. Az se olcsóbb, ha ő termeli. Ezt a világot kellene valahogy átalakítani egy természetesebb világgá. Ez nem azt jelenti, hogy vissza kell menni a természetbe, akár a rousseau-i értelemben is, mert nem lehet. De azt igen, hogy az ember az adottságait úgy használja, amilyen ésszerűen egyébként korábban használta az emberiség mindig.

M. A.: *Igen. Ezen a területen egyébként nagyon sok mindent értünk*

el, főleg ott, ahol polgármester asszonyok vannak. Mert azok egyszerűen képesek úgy gazdáik lenni a falunak, hogy ezt a területet tökéletesen megmozdították.

B. Z.: Igen. Nem csoda, persze. Otthon hozzászórtak, hogy kell egy családot karbantartani.

M. A.: *Úgyhogy nagyon-nagyon jó példák... És van olyan polgármester asszony nagyon szegény faluban, ahol megteszi azt, hogy az a gyerek, aki abban nőne fel otthon, hogy a szülei se dolgozni, se sehova nem járnak, egész nap ülnek a tévé előtt, hogy ne ebbe nőjön bele az a gyerek, maga mellett tartja. Kacska meg tyúktojásokat ad az asszonyoknak, aki kér tőle, mert magam kelteti őket, hogy keltessenek ők is. Mindent pontosan tud, mit miért csinál, de sosem beszél okokról. Nem prédikál. Megkérdezi, hogy nem kérnél 10 tojást? Mit szólna a gyereked hozzá, ha kiscsirke lenne belőle? Nincs generációk kapcsolat nélkülsége, ha a paraszti kultúrából hozott bármilyen pici egység élni kezd. Természetes lesz tőle egy-egy helyzet. Mert amiből jött, az egész, az olyan volt.*

És amit mondott a gondolkodásról, a kérdezni tudásról, tartozéka volt a maga-ura parasztlakóknak. Én róluk írtam a Gyorsuló idő sorozatban megjelent könyvünkben, Tausz Kati a másik pólussal, az uradalmi cselédekkel foglalkozott. Egy ember, aki belátja, mit jelent számára, ha a maga ura, ami a paraszti világban elkerülhetetlen volt, és ha látja magát, az életét, ha rá tud nézni magára kívülről, el tudja kezdeni mindazoktól a hatásoktól függetleníteni magát, amikhez nincs köze. Nincs, mert nem az ő értékrendje szerinti hatások. Akkor meglátja, hogy mikben sodródott és ment az árral, akkor vissza tudja magát ahhoz az állapothoz téríteni, amiben már könnyen tud a gyerekének megtartó erő lenni, társa a férjének, és mindennel úgy foglalkozni, ahogyan az egy családban mindenki számára a legjobb. Ha erre a belátásra tud jutni egy ember, nagy változásoknak és nagy örököknek néz elébe. Nincs az az anya, aki, ha egyszer belátja, hogy az ő gyerekének valamitől jobb lesz, márpedig a háttérrel jelenti képes család a gyerekeknek az, ne törekedne rá.

B. Z.: Itt van a népi írók jelentősége. És ha – egyelőre – nem is igen olvassák őket, de azért valójában ma is tovább élnek a szellemi életben valamilyen mértékben. Egy példát hadd mondjak: női egyenjogúság, a nők helyzete, a nők helye, a nők védelme, meg a nem tudom mi minden. És Veres Péter leírja azt, hogy egy asszony mit csinál egy nap. Ezerféle dolgot csinál, ezerféle üggyhez kell értenie. Hozzá kell tudni nyúlnia mindenhez, meg kell valakinek csinálni, és ő van otthon, és ő csinálja meg. Tehát nem csak a gyereknevelés, az állatok gondozása is, meg a kert rendbetétele, a háztartás millió egyéb ügyei. Én úgy érzem, hogy ez az az egyenjogúság, amiről érdemes beszélni. És érdemes felmutatni ezt a példát. Fekete Gyula egész életében azt hangoztatta, hogy a főhivatású anyaság. Ha fölnevel egy asszony 2-3-5 gyereket, és ezt, hogy úgy mondjam, az állam által honorált módon tudja tenni, szinte főállásként, az egészen biztosan ér annyit, mint egy kis karrier valahol egy hivatalban, és aztán utána gyerektelenség meg a család bomlása meg egyebek. Tehát én azt gondolom, hogy vissza kell menni a természetes dolgokhoz, és erre az emberek fogékonyak lesznek. Nem lehet annyira eltántorítani az emberiséget, hogy ne tudjon rákapcsolódni azokra a dolgokra, amelyeket maga is érez, akár hiányérzetével kapcsolódik rá. Mert az ember ilyen, és ezt ki kell használni. Tehát a művelődésben az az elvakult bölcsész magatartás, hogy majd megmagyarázom neki, hogy hogy van ez vagy az a kérdés, és akkor olvassa el a nem tudom miket, semmire nem való, nyilvánvalóan. Tehát itt azzal lehet valamire menni, hogy az emberek életéhez kell közel vinni azokat az ügyeket, amelyekből azt akarom, hogy majd legyen valami, termékenyüljenek valahogyan.

M. A.: *Abból az egészről, ami a paraszti világban úgy tartozott a nőhöz, hogy jelzője lehetett volna, gondoskodó asszony, ha egy magától értetődő dolgot egyáltalán ki kellett volna fejezni, de persze nem kellett, ezt az egyet, ha már a fiatalok kialakítják magukban, egymásban, gondoskodnak magukról, egymásról, az alapoknál vagyunk. Ehhez már csak a figyelem kell, ami a gondoskodás alapja.*

És áll az építmény. Helyére kerül a főzés. A paraszti kultúrában még ép egységből, ha az elemek átkerülnek, a mi szakmánkon keresztül is, társaságban az értelmiség megszólalásainak köszönhetően, regenerálódnak az egységévé lenni kész részek.

B. Z.: Én ezzel teljesen egyetértek. Illetve, ha nem ez történné, annak a teljes elkorcsosulás lenne a vége, amit azért nem hiszek, hogy be kell, hogy következzen szükségképpen.

M. A.: *Még egy utolsó kérdést, hogy főigazgatóként mennyire lát előre, abban az értelemben, hogy az elkövetkezendő 10-20 évben mit fog tudni ez az intézet az ország szellemi életén javítani és változtatni. Azt nagyon megjegyeztem Lakiteleken, hogy úgy gondolja, hogy közvetítők kellene, és úgy gondolja, hogy olyan embereken keresztül fognak terjedni ezek a gondolatok, amiket az intézet képvisel és összegyűjt és fontosnak tart, akik beágyazódtak bizonyos területeken, és ezen keresztül. De biztos, hogy miközben gondolkodik az intézet jövőjén, valamit azért tudna erre mondani.*

B. Z.: Hát nagyon nehéz kérdés ez, mert abban a világban, ahol az ember sokszor 5 napra se láthat előre, mert annyi minden jön közbe, aközben nekünk is öt éves stratégiát kell készíteni. Holott tényleg nem tudom, hogy mi lesz egy év múlva. Igen ám, de hogyha elvonatkoztatok attól, hogy millió do-

log közbejöhét, és arra figyelek, hogy ha innen elindulok, akkor valahova el kéne érnem, és ha nem is érek célt, de a cél felé kellene haladnom, akkor azért föl lehet vázolni dolgokat. Erre én azt tudom mondani, hogy itt tulajdonképpen ennek az intézetnek más hivatása nemigen lehet, mint az, hogy megpróbáljon mélyebbre ásni a történeésekben. Mert sok mindent tudunk, sok mindent nem tudunk, beszélünk nagyon sokszor igazat, máskor teljesen hamisat. Valahogy a dolgok mélyére kellene ásni. Ez lenne maga a feladat. És ennél többet egy ilyen intézet nemigen tehet. A másik, amin minden múlik, az valóban a közvetítők. És ez mindig így volt. Tehát olyan nem volt, hogy Illyés Gyula, aki 1947-ben népszerű volt, népszerű volt '38-ban is, önmaga el tudott volna eljutni a népszerűségig. Ehhez kellett a kiadó, aki támogatta, kellett folyóirat, kellett emberek, akik olvassák, és aztán továbbadják, biztatják a többieket, hogy olvasd el te is és így tovább. Ez mindenre vonatkozik. Ez a közvetítő réteg egy társadalomban, ha felbomlik, akkor az egész úgynevezett elit szellemi lét az magába fordul, beszorul egy kis szűk udvarba, és ott aztán elkezdenek egymásnak beszélni, és aztán vége. Tehát voltaképpen ezt a minél szélesebb közvetítő réteget kellene megcélozni, illetve ennek a létrehozását. Ez, teljesen mindegy, hogy milyen szakmabeli emberekről van szó. Egyszerűen arról van szó, hogy érdeklődő, olvasó emberek egy jelentős rétege mozduljon meg és igyekezzen továbbadni valamit. Egyébként ez megy spontán módon is, csak jóval szűkebb körben. Tehát, ha elolvas valaki egy jó cikket az újságban, akkor mondja otthon, meg mondja a kocsmában a barátjának, ezt olvasd el pajtás, mert ezt érdemes elolvasni. És akkor ez így terjed. Ha ez nem működik, mondjuk az értékesebb szellemi eredményeket tekintve, akkor azok nem is tudnak értékesülni a társadalomban.

M. A.: *Most arról, hogy az olvasót mondta, jutottak eszembe az olvasókörök. A valahai véleményformáló társasági együttlétek. A megszólalások, a viselkedés tanuló terepei.*

B. Z.: Igen, hát ezek az olvasókörök – itt van zavarban az ember –, azelőtt nem volt más. Most meg ott

van a televízió. És odaszögezi maga elé, és nyomja az ember agyába, amit nyom. És individuális, hiszen elzárja az embert. Ehhez nem kell közösségekben lenni. Én emlékszem rá, mikor Dabason kezdtem dolgozni, akkor még a faluban az egyetlen televízió, azt hiszem a művelődés házban volt, és akkor olyan értelemben volt mégis közösségi, hogy a televízió nézésre eljöttek az emberek, eljött 30 ember és ott nézte együtt ugyanazt a televíziót.

M. A.: *És ha megbeszéltek valamit, az már nem csak a televízió.*

B. Z.: Igen. És ugyanez vonatkozik minden másra. Hogy a könyvvel mi lesz, a könyv olvasással? Hát az ugye nagyon nagy kérdés. Itt jóslgatni nem nagyon tudok, én azt tudom mondani, hogy legalábbis az idősebb generáció például nem szívesen olvas képernyőn. Tehát szereti kézbe venni az újságot, a könyvet, a folyóiratot, és úgy elolvasni. És ez valóban másképp is hat. Másképp mozgatja meg a képezetet, másképp köti le a figyelmet. Tehát én azt mondom, hogy itt az emberiség egy olyan helyzet előtt áll, amikor tömegtájékoztató meg számítógép meg sok minden egyéb fölé kell valamiképpen helyezni magát, ha meg akar maradni. Ha nem tudja ezt megtenni, és hogy meg tudja tenni vagy sem, azt persze nem tudjuk, de ha ezt nem tudja megtenni, akkor semmivel sem lesz külön, mint akár milyen tömeg, amelyik irányítható, manipulálható könnyedén. És egyébként pedig külön-külön mind a maga kis individuumába belerekedve, valahogy elvegetál egy életen át.

M. A.: *Én Pápán nőttem fel, és most csinálom ott egy irodalmi műhelyt középiskolás diákoknak, akik elsősorban prózát írnak. 5-10 percen egy-egy elméleti dolgot végigmondok és gondolunk a kezdésnél, és arra, hogy az irodalom mire lenne való, hogy miért jó, hogy az emberek olvasnak, amikor elmondtam nekik, hogy azért, mert az irodalmon kívül semmi nincs, aminek a világképe arra alkalmas, hogy vele találkozzva az ember gondolkodásrendszere jó kondícióban maradjon, azt mondta az egyik fiú, hogy ő neki ezt soha senki az életben nem mondta, pedig neki semmi nem fontosabb annál, mint hogy ő ne primitivizálódjon. Milyen lesz a viszony az irodalomhoz, ha esetleg ez nem evidens egy magyartanár számára? És amit a kis történet példáz, az a korosztály, amelyik most megfoghatatlan a közvélekedés szerint, talán mégsem az. Talán elég velük arról beszélni, amire készülnek. Nem érettségire, nem felvételire. Mert párt készülnek választani, gyerekekre készülnek, családra készülnek. És nem érzik a fogódzójukat. Ha bármi fogódzót kapnak, kapaszkodnak. Kapaszkodnak. És megindulnak.*

B. Z.: És ha megvan az az ember, akitől ezt elfogadják, ott akkor hálásak is, hogy kapaszkodhatnak valamin. Ez egy meglehetősen atomizált világ, amiben ezek a kapaszkodók nagyon fontosak lesznek, létkérdések lesznek.

M. A.: *Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.*

B. Z.: Én is köszönöm.

BÍRÓ ZOLTÁN a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum főigazgatója, Kölcsey-díjas irodalomtörténész.

MÁTYUS ALIZ író, szociológus, a Nemzeti Művelődési Intézet szakmai folyóiratának fellelős szerkesztője.